

Ураимов Ш.

**КЫРГЫЗ ЭЛИНИН УРУУЛУК ТҮЗҮЛҮШҮ САНЖЫРА
МАТЕРИАЛДАРЫНЫН НЕГИЗИНДЕ**

Ураимов Ш.

**РОДОПЛЕМЕННАЯ СИСТЕМА КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА НА ОСНОВАНИИ
МАТЕРИАЛОВ САНЖЫРЫ**

Sh. Uraimov

**THE TRIBAL SYSTEM OF THE KYRGYZ PEOPLE ON THE BASIS
OF MATERIALS SANIARY**

УДК: 947.1. 35.351 (575.2) (043.3)

Аталган макалада кыргыз элинин уруулук түзүлүшү жөнүндөгү иликтөөлөргө анализ жасалган. Кыргыз урууларынын курамы, ээлеген аймагы, алардын коомдук саясий абалы санжыранын негизинде каралды.

Негизги сөздөр: уруу, этно-саясий, этнос, маданият, коом, уламыш, аймак, династия.

В данной статье по материалам санжыры рассматривается родоплеменное деление кыргызского народа, его расселение, а также общественно-политический строй. Исследуются проблемы происхождения кыргызского народа.

Ключевые слова: род, этнополитический, этнос, культура, общество, притча, территория, династия.

This article on materials discusses sangary tribal division of kyrgyz people, their resettlement and socio-political system. We study the problem of the origin of the kyrgyz people.

Key words: gender, ethno-political, ethnic group, culture, society, parable, territory, dynasty.

Уруулардын генеологиялык дарак болуп эсептелген санжырага ылайык кыргыздардын келип чыгышы Тянь-Шандагы кыргыз урууларынын башчысы болгон легендарлуу Долон-бий жана анын уулдары – Ак-уул жана Куу-уулдардан башталат. Кыргыздарда уруулук бирикмелердин пайда болушу этно-саясий структура болуп эсептелинген Оң жана Сол канаттын калыптануусу же тарыхы менен байланышкан. Тарыхый баяндарда, уламыштарда элдин тарыхы, өткөн мезгилдин негизги окуялары чагылдырылган. Долон-бий жөнүндөгү уламыш так ошол окуяларды, кыргыздардын эки этно-саясий структурасы түзүлгөн процессти өзүнө камтыйт. Уламышка ылайык Долон-бий өзүнүн кичүү жубайынын көз жаруусун күтүп, сүйүнчүгө тогуз бээ даярдап коёт. Күндөрдүн биринде ага анын кызматчысы келип жакшы кабар айтып белекти алып кетүүгө аракет жасайт. Долон-бий уулунун төрөлгөнүн угуп тогуз бээни кабарчыга белекке берет. Бирок, көп убакыт өтпөй эле башка кызматчысы келип, дагы бир уулунун төрөлгөнүн айтат. Таң калган Долон-бий: «кичүү жубайы эгиз төрөдүбү же башка бирөөнүн баласын кошуп алдыбы» деп айтат.

Жогоруда айтылгандай, көпчүлүк кыргыз уруулары жана топтору өздөрүнүн аталыштарын күчтүү уруу башчылар менен байланыштырышат. Так ушул уруу башчыларынын аттары этникалык уруулук же

топтук өзгөчөлөнтүүнүн негизги фактору болуп калган. Белгилүү этнограф С.М. Абрамзон төмөндөгүдөй белгилеген: «Көпчүлүк учурларда уруулук топтор өздөрүнүн аттарын качандыр бир мезгилдерде феодалдык ээликтерди башкарып турган тарыхый инсандардын аттарынан алышкан» [1]. Тарыхчы О.К. Каратаев белгилегендей кыргыздардын уруулук бөлүнүү системасында антрокомпоненттүү этнонимдер 65-70% түзгөн [2].

Кыргыздардын генеологиясы боюнча бүт уламыштар жана генеологиянын өзү кыргыздардын уруу жетекчилеринин жана ак сөөктөрүнүн өкүлдөрү тарабынан колдоого алынып турган. Алар илим үчүн өтө чоң кызыгууну пайда кылган уруулук генеологияны өздөрүнүн тегинин генеологиясына айландырышкан. Ушундай жол менен алар тигил же бул урууларды же топторду саясий башкаруу үчүн тарыхый жактан негиздешкен жана уруулардын, элдердин, дээрлик бир муундун көз карандылыгын, баш ийүүчүлүк абалын тарыхый жактан негиздөөгө аркет жасашкан [3].

Кыргыздардын саясий тарыхында он канат жана сол канаттан башка отуз уул жана ичкилик уруулары маанилүү ролду ойногон. XX кылымдын башында орус изилдөөчүсү Н.Ф. Ситняковский өзүнүн эмгегинде кыргыздардын уруулук курамы боюнча салыштырмалуу төмөндөгүдөй маалыматты берген: «Фергана өрөөнүн кыргыздары өздөрүн эки чоң урууга бөлүшөт: Отуз уул жана Ичкилик». Биринчиси Фергана өрөөнүнүн чыгыш бөлүгү, Жетисуу областы жана Кашкар провинциясында отрукташса; экинчи Фергана өрөөнүнүн түштүк жагындагы тоолуу жерлерди ээлеген. Эки уруу тең өздөрүнүн эски оң жана сол деген аттарын сактап калышкан.

Башка автор советтик этнограф Б.Х. Кармышева Тажикстандын Жерге-Гал районунда жашаган кыргыз-ичкилик уруулары жөнүндө маалыматтарды чогулткан. Ага ылайык кыргыздар эки топко бөлүнүшкөн: «тышкы кыргыз» жана «ички кыргыз», анын негизинде ичкилик уруусунун аты келип чыккан. Маалымат берүүчүлөрдүн ойлору боюнча «тышкы кыргыздар же «отуз уул» Жалалабад жана Нарындын түндүк жана түндүк-батыш тараптарында жашаган урууларды айтышат. Ал эми ичкилик деп түштүк-батыш кыргыздарды, өзбектердин курамына кирип аралашып кеткен кыргыздарды аташат».

Кыргыз санжырасынын билгичи жана чогултуу-

чу Үмөт Молдо өзүнүн чогулткан материалдарында кыргыздарды отуз уул жана булгачы деп бөлөт. Ал белгилегендей Ак-уул (оң канат) жана Куу-уул (сол канат) отуз уулдун тукумдары болуп саналып Каракол, Атбашы, Нарын, Олуя Ата, Фергана жана Кетмен-Төбө райондорун мекендешкен. Ушундай эле маалыматтар Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын кол жазма фондусунда сакталган башка санжыраларда да кездешет.

Жогорудагы материалдарды иликтөө көргөзгөндөй кыргыздар байыркы замандан бери эле экилик курамдын негизинде биригишип, кечки орто кылымдагы көчмөн коомдун этникалык саясий негизин түзгөн. Бирок, мындай түзүлүштүн калыптануусу бир эле мезгилде болгон эмес. Тескерисинче, ал көп мезгилди өзүнө камтып, түрдүү урууларды жана уруктарды бирдиктүү бир бүтүндүккө бириктирип, мезгил-мезгили менен түрдүү тарыхый кырдаалдан көз каранды болушуп жана ага ыкташып жашоого мажбур болушкан. Алгач бул этникалык топ бир кыргыз этносунун айланасында чогулган саясий бирикмелерден турган. Мындай кырдаалда этникалык жана саясий жактан бирдей болгон, бирок, кийинчерээк этникалык фактор турукташтыруучу абалга өтөт жана кыргыздар азыркы өзүнүн келбетине ээ болот. Анда алар өздөрүнүн мурунку уруулук түзүшүн сактап калышкан. Ошондуктан так ушул түзүлүш кыргыздардын саясий уюму менен болгон байланышындагы учук-уулоочулук, ал элдин эсинде отуз уул – он уул (ичкилик) жана оң канат- сол канат деп сакталып калган. Ошентип XVI кылымда эле кыргыз элинин этникалык курамы турукташа баштайт, ал экилик уюмга он жана сол канатка негизделген кыргыздардын саясий структурасын толук калыптануусу менен коштолгон. Мындай курам иш жүзүндө көчмөндөрдүн мамлекеттик түзүлүшүнүн деңгээлинде, анын базасында саясий институттарды жана башкаруу, андан сырткары анын атрибуттары калыптанган.

Жазма булактар жана санжыра ошол тарыхый фактыларды тастыктап турат. Мисалы, Кичагы Огуз же Модэ-хан жана Кара-хан жана алардын атабабасы Алач-хан өздөрүнүн генеологиялык тамырлары боюнча кыргыз элинин хан династиясынын байыркы булактарына барып такалат. Мухаммед Абылгазы Баатыр-хандын «Түрк шежиреси» деген изилдөөсүндө түрк-огуз урууларынын конгломератын караганда кыргыз уруулары жана уруктары жөнүндө белгилейт, «Кыргыз неберелеринин Огуз хан небереси» болуп эсептелинет. С. Аттокуров тарабынан берилген кыргыз элинин хан династиясынын этногенезинин хронологиясында Кара-хан жана Огуз-хандардын неберелери жана чеберелеринин тизмесинде төмөнкү аттар эскерилет: Тоо-хан жана анын баласы Кыргыз. Мухаммед Али Кыпчак уруусун изилдөөсүндө кыргыз элинин келип чыгышы жөнүндө төмөндөгүдөй вариант айтылат [4].

Н.И. Гродековдун кыргыз жана казак тарыхый уламыштарында боюнча изилдөөсүндө Алач-хандан кыргыздар, казактар таралгандыгы жана Алаш-хан-

дын Байчоро, Жанчоро, Карачоро үч уулу болгондугу айтылат.

Ч. Валиханов дагы Алач-хан казактардын Улуу, Орто жана Кичи жүздөрдүн ата-бабалары болгон деп эсептеген.

XIII кылымда Кыпчак талааларындагы пайда болгон «казак» жана «өзбек» саясий бирикмелеринин негизги этникалык өзөгүн так ушул кыргыз уруулары жана уруктары түзгөн, алар өздөрүнө башка этникалык жана башка тилдүү элементтерди огуздарды, карлуктарды, уйгурларды, монголдорду баш ийдирип алышкан. XVI кылымдын аяк ченинде жана XVII кылымдын биринчи жарымында алар жаңы этникалык жалпылыкка – өзбек жана кыргыздарга жакын казак элдерин түзүшкөн.

Казак санжырачысы Шакарим Кудайберды улы төмөндөгүдөй деп жазат: «Чындыгында биз кийинчерээк гана казак деп айтылганыбыз менен иш жүзүндө биз деле кыргыздардан келип чыкканбыз».

Алгач пайда болгон «казак» саясий бирикмеси кийинчерээк бир аталыштагы этникалык түзүлүшкө өзгөргөн, анын негизги этникалык өзөгүн байыркы кыргыз уруу-уруулук топтору түзгөн. Ал Улуу Жүз, Орто Жүз жана Кичи Жүздү түзгөн. Бул жүздөрдүн этникалык курамын изилдесек анда кыргыздар басымдуулук кылган; экинчиден аларда Алач-хан жөнүндө уламыштар сакталып калган; үчүнчүдөн «жүз» – союз түшүнүгү кыргыз жана казак элдеринде гана кездешет.

Казактардын үч жүз-союзунун саясий, кийинчерээк этникалык курамын иликтөөдө биз Шакарим Кудайберды улынын билдирүүсүнө таянабыз: «Улуу жүздөгү эң көп сандуу уруулар – дулаттар болгон. Бул дулаттар чүй урууларынан келип чыккан. Алардын байыркы ата-бабалары кара кыргыздар болушкан» [4]. Андан ары ал Улуу жүздүн урууларын санап кетет: каңглы, осундар (уйсун-сары усундар) ж.б. алардын баары байыркы кыргыз элинин кырк уруу федерациясын түзүшкөн.

Кичи жүздүн калкынын негизги массасын Н.Аристовдун пикири боюнча Орто жүздөн бөлүнүп кеткен алаш уруулары түзгөн. В.Левшиндин пикири боюнча дагы Кичи жүздүн калкынын негизги бөлүгүн алаш уруулары түзгөн [5].

Алаш урууларынын арасында Алаш-хан жөнүндө уламыштар айтылат, андан кыргыз-алаш урууларынын тукумдары келип чыккан. Шакарим Кудайберды улы жазгандай «Алаштар байыркы мезгилде эле белгилүү болушкан. Кытайлыктар аларды фома деп аташкан. Алар Энесай кыргыздарына окшоп эле бир тамырдан келип чыгышкан же энесай кыргыздарынын түз муундары болуп эсептелинишет [6].

Жогоруда айтылгандарды төмөндөгү маалыматтар тастыктап турат. XVIII кылымдын баш ченинде үч Энесай кыргыз хандыктарын орус аскерлеринин жана ойрот императору Цэвен Рабтан жетектеген союздук армия тарабынан талкалалашкан (алар XVI–XVIII кылымдардын аралыгында түштүк Сибирде Россиянын колониялдык саясатына жана Жунгар хандыгына каршы күрөшкөн. Кыргыз элинин түндүк

бутагына каршы аскердик согушту бирге жүргүзүү үчүн орустар жана калмактар аскердик саясий келишим түзүшкөн). Жунгар державасынын кубаттуулугун эске алып Россия жана Кытай мамлекеттик жетекчилери дагы өз дипломатиясын кылдаттык менен жүргүзүшкөн. Мындай шартта арандан зорго кутулган Энесай кыргыздарынын бир топ уруулары Жунгарлар тарабынан мажбур түрдө Лоб-Норго аймагына көчүрүлгөн, ал эми кээ бир бөлүгү батыш Ала-Тоого жана Чыгыш Түркстан кыргыздарына качышкан, бир бөлүгү кандаш уруулар болгон Кыпчак талааларына кетишкен. Кыпчактарга кеткен кыргыздар XIV кылымда «казак» саясий союзун түзүшкөн, алар XVII кылымдын баш ченинде жаңы түзүлгөн казак эли болуп калыптанышкан. Алар түндүк уруулаштары-энесай кыргыздарынан же Алаш уруулары казактардын Кичи жүзүнүн этникалык өзөгүн түзүшкөн. Кыргыздардын-энесайдык алаштардын Кыпчак талааларына кирүүсү XI кылымда Кыргыз мамлекеттүүлүгүндө борборлошкон бийликтин жана кыргыз коомунун Түштүк Сибирь, Борбордук Азия жана Алтайда мамлекеттик-саясий областарга бөлүнүшүнүн натыйжасында жүргөн.

Санжырачы Шакарим Кудайберды улы белги-легендей, Жучу улусунун Чыгыш бөлүгү Дешти-Кыпчак деп аталып ал жерде анча көп эмес аргындар жана наймандар отурукташкан. Алардан тышкары, көптөгөн кыргыз кыпчак уруулары жана алаш уруулары жашашкан. Бирок XVIII кылымдын экинчи жарымында эле кандаш тууган болуп эсептелиген кыргыз жана казак уруулары Жунгар хагдыгын жок кылышат, ага Кытай мамлекети да көмөк көргөзгөн. Тилекке каршы, XVIII–XIX кылымдардын экинчи жарымында казактар менен кыргыздардын ортосунда карама-каршылыктар чыгып согуштар болгон. Булардын баары бийлердин, бектердин, манаптардын, султандардын жана төрөлөрдүн саясий умтулуулары, ошондой эле жерге, байлыкка болгон көз артууларынан улам болгон. Ага мисал катары XVI кылымдын аягы жана XVII кылымдын баш ченине чейин казак саясий союзуна кирген уруулар өздөрүн казак эли деп айтышкан эмес. 1455-жылдары казактар Азжаныбек-Кирейдин агасы менен кыргыз ханы Туглукка (Чүйдүн белгилүү башчысы Эсенбуканын баласына) кеткенге чейин өздөрүн аргын, найман, керей, канглы, кыпчак, уйсун, дулаттар деп аташкан.

С. Закиров белгилегендей мындай түшүндүрүү чындыкка жакын келет, анткени кыргыз уруулук бирикмелери өз кезегинде жүздүккө, миңдикке, түмөндөргө (он миңдикке жана бир нече миңдикке бөлүнүшкөн) аскердик доордо кыргыз урууларынын мындай бирдикке бөлүнүшү, уруулук бирикмелердин жана союздардын түзүлүшүнө алып келген жана оң канат жана ичкиликтердин борбор (энесайдык кыргыздар – Түштүк Сибирдеги Кыргыз мамлекетинен чыккандар) борборлошкон бирикмесинин түзүлүшүнө алып келген. Мындай бирикмелер аскердик доордун жана уруулук союздардын эрежелерине дал келген. В.В. Радлов тарабынан түшүндүрүлгөн «кырк жүз» (кыргыз) түшүнүгү кыргыз элинде

«Кырк уруу кыргыз» же «кыркуз» деген ат менен белгилүү. Кыргыздарды кырк жүз деп этимологиялык жактан түшүндүрүү В. В. Радлов айткан версияны чындыкка жакын экендигин айгинелейт. Анткени кыргыз элинин тарыхый жашоосунда уруулардын жана уруктардын бирикмелеринин аскердик мамлекеттик түзүлүштөрүндө «жүз» саясий бөлүнүү болгон. Анын социалдык тамыры кыргыз мамлекетинин байыркы өнүгүү мезгилине барып такалат. Кыргыздардын жүз уруулук топторунун «казак» союзунда пайда болушу, кийинчерээк бул союзду казак эли деп атао бул бирикменин саясий мүнөзгө ээ экендигин тастыктап турат.

Азыркы кыргыз жана казак элдеринин этногенетикалык этномаданий туугандыгын жана биримдиги жөнүндө маалыматтар алардын жалпы ата теги Алач-хан болгондугу, ал Байыркы Борбордук Азиялык Кыргыз хан династиясынын негиздөөчүсү Кыргыз хан, Кара хан, Огуз хан болгондугу айтылат. Бул деген сөз б.з.ч. III кылымдагы байыркы кыргыздар гяньгундар жана гундар этникалык планда алып карганда бир эле кыргыз элдин түшүндүргөндүгү тарыхый факт болуп саналат. Огуз хан диний мотивдин негизинде элдин атасы Кара хан менен туугандык байланыштарын үзүп, өзүнүн уруулаштары менен кетип кыргыз уруу топторунун бир бөлүгү менен кытай булактарында белгилүү болгон Гун мамлекетин түзгөн. Огуз хан өзүнүн узак башкаруусунда өзүнүн жакын туугандары менен согушуп турган. Абулгазы Бахадур хан бин Араб Мухаммеддин жазма булагы болуп эсептелген «Түрк санжырасы» жана Рашид ад-Диндин эмгектеринде төмөндөгүдөй айтылат: Огуз ханга анын атасы, атасынын анын бир тууганы, жана туугандары ага эки тараптан кол салышып, салгылашкан. Согушта Кара хан жарадар болуп, каза тапкан.

Огуз ханга анын абаларынын урууларынын көптөгөн бөлүктөрү кошулгандыктан алар бири-бири менен жетимиш беш жылга жакын согушуп келишкен, улус жана аскерлер менен чатакташуулар болгон [7].

Бул жарым кылымга созулган тууган улустардын ортосундагы карама-каршылык биринчи тараптан Борбордук Азиялык жана Чыгыш Түркстандык кыргыздар-гяньгундар жана Кара хандын ишин улантуучу өкүмдарлар, экинчи тараптан кыргыздар – Огуз хандын гундары алар кыргыздарды энесайга жана Ала-Тоого көчүрүшүп, натыйжада б.з.ч. III кылымда кыргыздардын түндүк жана батыш бутактары түзүлгөн.

Эгерде Кыргыз хан жана ага баш ийген эл кыргыздар чыгыш жана кытай жазма булактарында жана санжыраларда кезигет. Алар байыркы Мунгул жана Алач хандын, Кара хан, Огуз хандын муундары катары эсептелинет. Бул деген сөз Кыргыз хан келип чыгуусу боюнча байыркы кыргыздардын хан уруусунан экендигин тастыктап турат. Мындай кыргыз гун империясына Огуз хандын уйгур уруулук топтордун кошулушу бир топ кызыгууну пайда кылат.

Алгач бул аталыш этимологиялык мааниге ээ

боолгон эмес, ошондуктан этникалык жалпылык болгон уйгур элин түшүндүргөн эмес, бул сөз түрк (кыргыз) «уйгур» сөзүнөн алганда «жабышкак дегенди түшүндүрөт. Абулгазы Бахадур хан өзүнүн эмгегинде төмөндөгүдөй деп жазат: Огуз ханга каршы Кара хан согуш ачаканын угуп, Огуз хан элге кабарчы жөнөтөт. «Ким мени менен болсо мага тезинен келишин» деп билдирет. Кара хандын инилеринин бардык балдары Огуз ханга келишет. Огуз хан булактарда айтылгандай аларды уйгур деп атайт (мисалы, сүт уюту). Огуз хандын эки бир туугандарынын балдары ага келип аны халатынын белдигинен катуу кармап алышкандыгы үчүн Огуз хан аларды жабышкак (уйгур) деп атаган [8].

Булактарда белгилүү болгондой Огуз хан өзүнүн Карахандан болгон инилеринин балдарын атайын уйгур деп атаган. Ал эми Огуз хандын агасынын бир туугандары улуу агасы Кыргыздардын башчысы Кара хан тарапта согушкан жана өмүрүнүн аягына чейин кыргыз-гун малекетинен бөлүнүп чыгышкан уйгурлар менен согушкан. Мындан улам уйгурлар өз алдынча эл болбогондугу, алар Огуз ханга кошулуусунан улам ушундай ат келип чыккан деп айтылат.

Булактар көргөзгөндөй Огуз хандын мамлекетиндеги башка уруулар канглылар, карлуктар жана кыпчактар дагы өздөрүнүн аталыштарын өздөрүнүн кагандарынан алышкан. Мисалы, канглылардын аталышы араба кетип жатканда «канкы-канкы» деген үндөн келип чыккан. Ал эми канук арабасын ойлоп тапкан адамды Огуз хан Канглу деп атап койгон.

Карлук уруусунун аталышынын келип чыгышы Огуз хандын Самаркандка жана Бухарага ийгиликтүү жортуулу менен байланышкан. Бул шаарларды басып алып, ал жерде көзөмөлдөө аскерлерин калтырып, каган Гур аймагына барат. Кыш болуп катуу суук турган мезгил болот. Гур тоолуу аймактарында өтө көп кар түшүп, аскерлер андан ары жыла албай калышкан. Анда Огуз хан эч ким артта калбасын деп буйрук берген. Өрөөнгө чыгып Огуз хан Гур шаарын ээлеген. Анда өз аскерлерин эсептегенде алардын жарымы жок болуп чыгат, алардын кайда экендигин эч ким билбейт. Жазга жакын ага артта калып калган аскерлер кошулушкан. Бир нече күндөн кийин бул аскерлер Огуз ханга өздөрү келишет. Алардын абалы жөнүндө сураганда биз аскерлердин аягында калып кар түшүп ошол жерде калып кеттик, жылкылар жана төөлөрдүн баары жок болду, эрте жаз келеери замат биз аскерлерди издеп жөнөдүк деп айтышат.

Огуз хан артта калып калган аскерлерди карлык деп айтат (кардын айынан калып калышкан), алардан карлук уруусу келип чыккан.

«Огуз намеге» ылайык карлук этнониминин келип чыгышы Огуз хандын чаар аты менен

байланышкан. Огуз хан өзүнүн беги Ябагу-карлык деп атаган, анткени ал тоодо катуу суукта калып калгандыктан бүтүндөй аппак болуп калган. Башка маалымат боюнча ызгаардуу суук жерде эки кесим кийизди жамынган тогуз гуз каганынын адамдарынын бири тапкан карлуктардын кызматкерине Ябагу деген ат берген. Ал акырында тогуз гуздардын каганынын жардамы менен карлуктардын башчысы болуп болуп калат да, аны ябагу-карлук деген ысымга ээ болот.

Түрк санжыраларынын маалыматтары боюнча кыргыздагы кыпчак уруусунун келип чыгышын Огуз хандын аскердик басып алуулары менен байланыштырат.

Баса белгилеп кетүүчү жагдай кыргыз санжырасынын жана жыл санак маалыматтарынын негизинде кээ бир ата мекендик окумуштуулар (А.Бекбалаев, О.Айтымбет) байыркы кыргыздарды гунндар менен бирдей карап, аларды бир эле эл деп эсептешип, натыйжада Аттила (Адил баатыр) – байыркы кыргыз (азыркы кыргыздардын түздөн-түз ата-бабасы болгон деп эсептешет).

Кыргыз санжырасы – оозеки-фольклордук формада муундан-муунга берилген маалыматтар; алар көрүнүктүү уруу башчыларынын же кыргыз урууларынын, уруктарынын тегин гана чагылдырбай, аталган уруулардын реалдуу тарыхый окуяларынын негизинде тарыхый басып өткөн жолун баяндайт.

Ата мекендик окумуштуулардын алдында турган эң татаал маселе XIX кылымда жазылып алынган жүзгө жакын санжыраны тактап, ага илимий баа берүү маселеси эсептелинет. Санжыралардагы маалыматтар так эмес, алардын көбү толукталып, оңдолуп, саясий кырдаалга жараша бурмаланып келинген. Алардын баарын иликтөөгө алып, башка оозеки, жазма булактар менен салыштырып, илимий тыянактарды чыгаруу бүгүнкү күндүн негизги талабы болуп саналат.

Адабияттар:

1. Каратаев О.К. Кыргыз этнонимиясындагы тотемизмдер. Обычай, традиции и обряды народов Востока. - Бишкек, 1999. - 10-б.
2. Каратаев О.К. Кыргыз этнонимиясындагы тотемизмдер. Обычай, традиции и обряды народов Востока. - Бишкек, 1999. - 10-б.
3. Мухаммед Али Кипчаги. «Кыргыз тарыхы», фонд рукописей отдела общественных наук Кыргызской ССР, инв. №347. - 13-б.
4. Шакарим Кудайберды улы. Аталг. чыг. 67-б.
5. Шакарим Кудайберды улы. Аталг. чыг. 67-б.
6. Шакарим Кудайберды улы. Аталг. чыг. 67-б.
7. Нусупов Ч. Т. Истоки кыргызской государственности и Евразия. - Бишкек, 2003. - 74-б.
8. Нусупов Ч. Т. Истоки кыргызской государственности и Евразия. - Бишкек, 2003. - 74-б.

Рецензент: д.и.н., профессор Чотонов У.Ч.